
МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.923:061

В. М. Левківський, д.е.н., професор,
В. Г. Антоненко, аспірант**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Анотація. У статті здійснено аналіз економічних теорій інтеграції. Проаналізовано особливості інтеграційного процесу в регіоні Перської затоки. Визначається актуальність даної проблеми для України.

Ключові слова: інтеграція, регіональна економічна інтеграція, теорії міжнародної інтеграції, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки.

В. Н. Левковський, д.э.н., профессор,
В. Г. Антоненко, аспирант**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ**

Аннотация. В статье осуществлен анализ экономических теорий интеграции. Проанализированы особенности интеграционного процесса в регионе Персидского залива. Определяется актуальность данной проблемы для Украины.

Ключевые слова: интеграция, региональная экономическая интеграция, теории международной интеграции, Совет сотрудничества арабских государств Персидского залива.

V. M. Levkivskyi, doctor of economic sciences, professor,
V. H. Antonenko, postgraduate student**THEORETICAL FUNDAMENTALS
OF INTERNATIONAL ECONOMIC INTEGRATION FORMATION AND DEVELOPMENT**

Abstract. The article gives a survey of the integration economic theories. The integration process peculiarities of the Persian Gulf region are analyzed. The urgency of this problem for Ukraine is determined.

Keywords: integration, regional economic integration, international integration theories, Cooperation Council of the Arab States of the Persian Gulf.

Актуальність теми дослідження. Характерною особливістю міжнародних економічних відносин на сучасному етапі є зростання прагнення окремих країн до міжнародної економічної інтеграції. Вона стає результатом поглиблення міжнародного поділу праці, більш високим ступенем інтернаціоналізації господарського життя.

Інтеграція породжує якісні зміни в багатьох складових сучасного світу. По-перше, трансформується просторова організація системи міжнародних економічних відносин, а по-друге, перерозподіляються ролі між учасниками, в якості яких починають виступати інтеграційні об'єднання, створені в різних регіонах світу.

Зміни в міжнародних економічних відносинах сприяли інтенсифікації інтеграційних процесів на регіональному і субрегіональному рівнях. Регіоналізм у формі політичного й економічного співробітництва, а також взаємодії і партнерства в галузі забезпечення миру і міжнародної безпеки перетворився в глобальне явище.

Проблема інтеграції, розвитку взаємовигідних зв'язків з країнами світу, входження в міжнародні економічні відносини як незалежної держави, пошук свого місця у вирішенні життєво важливих проблем світового розвитку – це надзвичайно актуальні проблеми. У цьому контексті дослідження інтеграційних процесів у Перській затоці, формуванні взаємовигідних відносин між країнами є об'єктивним з точки зору вирішення завдань ефективного інтегрування країн цього регіону у світове співтовариство.

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

Регіон Перської затоки займає особливе місце в системі міжнародних економічних відносин, що зумовлено його виключно важливим геостратегічним положенням, багатими запасами енергетичних ресурсів (у цьому регіоні зосереджено 42,2 % реальних світових запасів нафти і 10,2 % світових запасів газу), роллю арабських держав як світових фінансово-валютних центрів [8, с. 344].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема наукового обґрунтування процесів економічної інтеграції знайшла відображення в численній зарубіжній та вітчизняній літературі. Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретичні підходи щодо необхідності економічної інтеграції, можна відзначити роботи представників німецької історичної школи – Ф. Ліста, Г. Шмолера, В. Рошера та ін. На проблеми економічної інтеграції звертали свою увагу К. Мейер, Р. Шуман, А. Паніч, Ж. Моне, Б. Баласса та багато інших. Регіональною інтеграцією цікавились такі теоретики, як Дж. Вайнер, П. Робсон, Р. Купер, Джамаль Закарія, Ріяд Наджиб та інші. Проблема міжнародної економічної інтеграції присвячені праці українських вчених – В. Будкіна, Д. Лук'яненко, А. Поручника, А. Філіпенка, О. Шниркова та ін. У публікаціях останніх років зроблено значний внесок у розвиток теоретичних засад економічної інтеграції. Разом з тим, певні характеристики, що складають методологічні основи розвитку інтеграційних процесів на сучасному етапі, залишаються недостатньо вивченими.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження концептуальних підходів щодо розвитку міжнародної економічної інтеграції та механізмів їх реалізації в інтеграційному угрупованні арабських країн Перської затоки.

Виклад основного матеріалу. Характерною ознакою існуючих теорій міжнародної економічної інтеграції є методологічний плюралізм, використання концептуальних напрацювань не лише економічної теорії, а й інших наук, зокрема, історії, політології, культурології. Це зумовлено багатогранністю самого поняття інтеграція, яке поєднує в собі економічний, політичний, культурний та інші аспекти.

Історичний екскурс у минуле дає можливість дослідити еволюцію теорій інтеграції, їх переплетіння та відособленість. Перші теоретичні пояснення інтеграції були запропоновані меркантилістами (У. Стаффорд, Т. Мен, А. Монкретьєн). Розроблена представниками цієї школи концепція міжнародної торгівлі передбачала абсолютизацію інтересів окремих країн. Як стверджували меркантилісти усе, що необхідно в господарському житті, країна повинна прагнути виробляти самостійно. Проблема інтеграції вони розглядали як елемент вчення про ефективність зовнішньої торгівлі.

Важливий внесок у дослідження інтеграційних процесів внесли представники ліберальної ринкової школи інтеграції (Г. Кассель, М. Гальперин, В. Репке та ін.). Вони виступали за мінімізацію регулюючого втручання в процеси міжнародної інтеграції з боку держави. Інтеграція, на їх думку, це такий стан речей, коли між різними національними господарствами можливі настільки ж вільні й вигідні торговельні відносини, як і ті, які існують усередині національного господарства [4, с. 8]. Тобто вони розглядали інтеграцію як результат дії лише ринкових сил. Саме ринкові механізми, які стихійно діють в економіці, ведуть до формування інтеграційних об'єднань. Вони не тільки заперечували роль держави в розвитку інтеграції, більше того, вони вважали, що державні інститути можуть не лише негативно впливати на економічний розвиток, а й привести до загального хаосу.

Розвиток інтеграційних процесів у Європі і в інших регіонах показав, що для досягнення успіху в інтеграції національних господарств лише ринкових методів недостатньо. Участь державних і міждержавних органів у регулятивному механізмі міжнародної економічної інтеграції є очевидною. Так, з'являється школа, що отримала назву ринково-інституціональна, яка визнала поряд з ринковими факторами важливу роль господарської політики держав і міждержавних структур, які розвиваються в окремих інтеграційних об'єднаннях. Представники цієї школи (Б. Баласа, М. Алле) намагаються знайти компроміс між ринковим та державним механізмом інтеграції.

На відміну від представників ринкової школи, інтеграція розглядається ними як єдність, гармонізація в міжнародному масштабі економічних і економіко-правових елементів. Причому ця єдність формується поступово, поетапно, від нижчих форм до вищих. Пропозиція Б. Баласи щодо класифікації рівнів інтеграції наразі є актуальною. Основними етапами інтеграції є зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, повна економічна інтеграція.

У своїх працях Б. Баласса розглядає інтеграцію як процес і стан економіки. У її основі лежать заходи щодо усунення дискримінації між суб'єктами господарювання, що належать різним націо-

---

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

нальним державам. Він пропонує розрізнити співробітництво й інтеграцію, оскільки процес співробітництва може передбачати певні дії щодо зменшення різного роду, дискримінації, то процес інтеграції – їх усунення.

Заслугує на увагу поява структурної школи, представники якої (Г. Мюрдаль, А. Маршалл, Ф. Пероу) розглядають економічну інтеграцію як процес структурних перетворень в економіці країн з центрами розвитку інтеграції – великими компаніями (ТНК) і цілими галузями промисловості. Результатом таких перетворень, на їх думку, є якісно новий інтегрований простір з більш досконалим господарським механізмом. Інтеграція для них є процесом створення нової економічної структури. Так, наприклад, А. Маршалл, розвиваючи думку про справжню інтеграцію, наголошує, що вона можлива лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, і пов'язана зі змінами в їхній структурі [2, с. 74].

Отже, представники структурної школи в економічній інтеграції вбачають процес структурних змін у країнах, що інтегруються, та створення якісного об'єднання декількох національних господарств.

Варто зазначити ще один напрям теорії міжнародної інтеграції – неокейнсіанський, який відображено в концепції дирижизму. Інтеграція представниками цього напряму (Р. Купер, А. Філін та ін.) розглядається як процес формування оптимальної ринкової структури. Головною проблемою регіональної інтеграції є пошук оптимального поєднання двох можливих варіантів розвитку економічної інтеграції: а) об'єднання країн з наступною втратою ними суверенітету і взаємним погодженням економічної політики; б) інтеграція з максимальним збереженням національної автономії. Так, Я. Тінберген (один із теоретиків дирижизму) вважав, що функціонування міжнародних інтегрованих структур можливо на основі розробки їх учасниками спільної економічної політики і погодженого соціального законодавства [3, с. 352].

Практичну цінність у процесі інтеграції становлять теорії, які досліджують економічні наслідки інтеграції. Перш за все, теорія митних союзів, що запропонована Дж. Вайнером. В основу цієї теорії покладено порівняння торгівлі між країнами в умовах існування в кожній з них власного митного тарифу та в умовах підписаної між ними угоди про митний союз, що скасовує тарифи у взаємній торгівлі. У результаті утворення митного союзу і скасування тарифів у взаємній торгівлі країни-учасниці мають два протилежних напрямки наслідків: а) статичні ефекти, що виникають внаслідок перерозподілу існуючого капіталу, праці та інших ресурсів економік-учасниць; б) динамічні ефекти, що впливають на виробничі потужності, продуктивність та зростання економік-учасниць [5, с. 284-291].

Теоретичні концепції міжнародної економічної інтеграції передбачають можливість країн вибирати ті чи інші форми, механізми взаємодії їхніх національних економік у регіональних об'єднаннях. Це стосується і країн, які входять до Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ). Звичайно, процес інтеграції не може відбуватися без наявності сприятливих об'єктивних і суб'єктивних передумов, що відповідають внутрішнім і зовнішнім умовам. Важливим фактором активізації цього процесу є наявність спільних економічних і політичних інтересів. Разом з тим, інтеграційні процеси значно активізуються при наявності національних передумов, єдності культури, мови, традицій, релігії.

Саме інтеграційні процеси в рамках РСАДПЗ визначаються цілою низкою характеристик, які певною мірою відрізняють їх від інших моделей міжнародної економічної інтеграції. Так, для країн, що входять до Ради співробітництва, характерною ознакою є одноманітність структур національних господарств, вони мають подібні політичні інституції, відносно однорідну систему освіти і мистецтва, які уніфіковані на основі чисто релігійної ідеології та арабської мови [1, с. 35].

Оскільки створення РСАДПЗ припадає на 80-і роки минулого століття, то можна говорити про те, що дане угруповання відноситься до другої хвилі інтеграції, яка була зумовлена, на думку дослідників, реакцією країн, що розвиваються, на укріплення торгових блоків у Північній Америці та Західній Європі. Угруповання даного періоду часу, як правило, переважно об'єднувалися на базі політичних факторів та здебільшого не опиралися в інтеграційних процесах на наявність економічного притягнення (навпаки, в економічному плані багато з них є конкурентами через однорідність спеціалізації). Відповідно до статистичних даних на кінець 70-х – початку 80-х років у структурі ВВП країн-членів даного угруповання в середньому 46 % складала промислова галузь, яка базувалася на видобуванні, переробці та торгівлі нафтовою та газовою продукцією, що в цілому підтверджує інтеграційні тенденції другої хвилі.

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

Разом з тим, РСАДПЗ намагалася створити різнобічний економічний блок за певний проміжок часу. Оскільки економіки країн-членів Ради співробітництва були високодохідними та базувалися на нафтогазовій галузі, що створювало приблизно рівні стартові умови та схожі проблеми в досягненні поставлених інтеграційних цілей. Таким чином, можна стверджувати, що теорія різношвидкісної інтеграції є складовою інтеграційного процесу в РСАДПЗ.

Зазвичай, більшість інтеграційних ініціатив другої хвилі зіштовхувалися зі значними перепонами і залишалися тривалий час нереалізованими. Тому доцільно виділити основні елементи успішних інтеграційних перетворень Ради співробітництва: а) при певних соціально-економічних диспропорціях, що існували, було досягнуто механізмів згладжування ситуації; б) було проведено уніфікацію внутрішньої та соціальної політики; в) відмовилися від декларативних цілей, які заздалегідь не можна було виконати, та не розглядали інтеграційний процес як короткостроковий.

Серед напрямків формування інтеграційних процесів у РСАДПЗ можна виділити наступні: по-перше, Рада співробітництва виникла в результаті політичних зусиль. Намагання досягти взаємодоповнення господарських структур, зменшити конкуренцію між собою при здійсненні стратегії диверсифікації економіки, забезпечити безпеку в регіоні стало мотивом щодо створення інтеграційного угруповання. По-друге, це процеси, які активізувалися внаслідок географічної, етнічної, культурно-релігійної близькості країн-учасниць та частково посилення торговельно-економічних відносин. Розглядаючи внутрішньорегіональну торгівлю як один із факторів становлення та розвитку інтеграції, слід зазначити, що торгівля в межах Ради співробітництва за період з 1980 по 1990 рр. зросла з 6,7 % до 7,2 % [8]. А за період з 2000 по 2007 рр. взаємна торгівля в рамках РСАДПЗ збільшилась на 28 % і досягла 19,3 % всієї торгівлі в регіоні [7]. Ці дані спростовують точку зору окремих представників концепції митного союзу, які вважали, що перспективи розширення внутрішньорегіональної торгівлі в митних союзах у країнах, що розвиваються, досить незначні через обмежені можливості перерозподілу виробничої діяльності.

Хоча члени РСАДПЗ й володіють значними запасами нафти, вона не задіяна в міжрегіональній торгівлі, а постачається лише за межі блоку. Частка внутрішньо регіонального експорту без врахування нафти, за різними оцінками, складає від 33 % до 36 %, що свідчить про успішну реалізацію домовленостей щодо вільного переміщення місцевих товарів. На світовій арені диверсифікація економіки та відхід від залежності від нафтогазової галузі є спільною метою країн Ради співробітництва. По суті ці два напрямки є тісно пов'язаними. Можна говорити лише про домінування того чи іншого напрямку на певному етапі.

Протягом перших двадцяти років після заснування РСАДПЗ зосередилася на узгодженні заходів в окремих галузях. Інтеграційний процес йшов досить повільно, частково через значний обсяг технічної роботи, яку потрібно було виконати. Отже, на своєму шляху розвитку РСАДПЗ пройшла наступні форми міжнародної економічної інтеграції: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок. Сьогодні інтеграційні зусилля Ради співробітництва спрямовані на досягнення економічного союзу, запровадження єдиної регіональної валюти. Звичайно, такі дії значно піднімуть міжнародний авторитет РСАДПЗ, посилять її зовнішньоекономічні позиції.

Також, якщо розглядати інтеграцію на двох таких рівнях, як м'який та жорсткий, то в цьому напрямку вважаємо за доцільне звернути увагу на створення міждержавних центрів управління. Якщо на першому рівні м'якої інтеграції в рамках моделі управління передбачається, що інтереси держав, які включено до даного процесу, узгоджуються. У результаті за допомогою консенсусу приймаються рішення, але держави залишаються максимально незалежними. То на другому – жорсткому рівні – передбачено створення наднаціональних органів керівництва, основною ознакою яких є підпорядкованість національних органів інтернаціональній структурі, яка бере на себе вирішення тих чи інших питань. Створення наднаціональних органів управління є обов'язковим для отримання нових інтеграційних досягнень для прискорення в прийнятті рішень. Наразі в країнах Ради співробітництва немає органів наднаціонального управління, на відміну від Європейського Союзу, який піднявся на найвищий інтеграційний ступінь, але процес їх створення поступово здійснюється.

Висновки. Усвідомлюючи різноманітність концепцій економічної сутності міжнародної інтеграції, слід зазначити, що важливим імпульсом щодо її практичної реалізації є бажання країн мати більш високий рівень економічного розвитку, більш тісне співробітництво і взаємопроникнення національних господарств. Кожна держава має право вибору певної форми інтеграції, механізмів взаємодії їх економік при створенні регіональних інтеграційних угруповань.

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

Розвиток інтеграційних процесів у РСАДПЗ характеризується певними особливостями, які зумовлені різними чинниками, зокрема, історичними, економічними, етнічними та іншими. Розуміння геополітичної і гео економічної реальності, її детермінованості сукупністю даних чинників спонукає країни-члени Ради співробітництва до пошуку найбільш ефективних форм і типів інтеграції. У майбутньому це створення валютної кооперації країн Перської затоки, економічного союзу, що має слугувати і досвідом для України.

Література

1. Горкина Т. И. Ближний Восток : его роль и значение в системе мирового хозяйства / Т. И. Горкина // Краеведство. География. Туризм. – 2004. – № 25-28. – С. 35-42.
2. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності : навч. посіб. / Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2005. – 204 с.
3. Мировая экономика : учебник / под ред. А. С. Булатова. – М. : Экономист, 2008. – 860 с.
4. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності : монографія / [А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, М. А. Дудченко та ін.]. – К. : Знання України, 2004. – 304 с.
5. Рут Ф. Міжнародна торгівля та інвестиції / Рут Ф., Філіпенко А. – К. : Основи, 1998. – 744 с.
6. Хамид Реза Салими. Политико-правовой анализ проблемы глобализации и перспективы интеграционных процессов стран субрегиона Персидского залива / Хамид Реза Салими // Діалог цивілізацій і протиріччя глобалізації : Матеріали Другої Всесвітньої конференції. – К. : МАУП, 2003. – 376 с.
7. Middle East and North Africa Region, 2008. Economic Developments and Prospects. – N.Y. World Bank, 2008.
8. Economy watch. Follow the money [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economywatch.com>

Bibliography

1. Gorkina T. I. Blizhniy Vostok : ego rol i znacheniye v sisteme mirovogo khozyaystva / T. I. Gorkina // Kraieznavstvo. Neohrafiia. Turyzm. – 2004. – № 25-28. – S. 35-42.
2. Lukianenko D. H. Ekonomichna intehratsiia i hlobalni problemy suchasnosti : navch. posib. / D. H. Lukianenko. – K. : KNEU, 2005. – 204 s.
3. Mirovaya ekonomika : uchebnik / pod red. A. S. Bulatova. – M. : Ekonomist, 2008. – 860 s.
4. Mizhnarodni intehratsiini protsesy suchasnosti : monohrafiia / [A. S. Filipenko, V. S. Budkin, M. A. Dudchenko ta in.]. – K. : Znannia Ukrainy, 2004. – 304 s.
5. Rut F. Mizhnarodna torhivlia ta investytsii / Rut F., Filipenko A. – K. : Osnovy, 1998. – 744 s.
6. Khamid Reza Salimi. Politiko-pravovoy analiz problemy globalizatsii i perspektivy integratsionnykh protsessov stran subregiona Persidskogo zaliva / Khamid Reza Salimi // Dialoh tsyvilizatsii i protyrichchia hlobalizatsii : Materialy Druhoi Vsesvitnioi konferentsii. – K. : MAUP, 2003. – 376 s.
7. Middle East and North Africa Region, 2008. Economic Developments and Prospects. – N.Y. World Bank, 2008.
8. Economy watch. Follow the money [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.economywatch.com>

Надійшла 21.05.2012